

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA FE'L SO'Z TURKUMINING QIYOSIY TAHLILI

Sobirova Mardona Bekchon qizi

Xorijiy filologiya tillarni o'qitish nemis tili talabasi

O'zbekiston Milliy universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7587920>

ARTICLE INFO

Received: 22th January 2023

Accepted: 30th January 2023

Online: 31th January 2023

KEY WORDS

Fe'ning aniq shakli, suffiks, leksik-grammatik ma'no, harakat tushunchasi, mustaqil fe'llar, yordamchi fe'llar, grammatik kategoriya, holat, sifatdosh II, vazifa shakllar, nisbat kategoriyasi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillarida fe'llarning vazifasi, aniq va noaniq shakllarining mavjudligi, ularning gapda tuslanib yoki tuslanmay kelishiga ko'ra bir-biridan farq qilishi, shaxs-son, zamon hamda payt shakllarida o'zgarishi, gapda esa kesim vazifasida keluvchi fe'l shakllari, fe'ning aniq ya'nikim predikativ shakllari deyilishi, harakatni ifodalovchi so'zlar turkumi, nemis va o'zbek tillarida grammatikasida "harakat" tushunchasi, fe'llarning lug'aviy ma'noga egaligi yoki ega emasligiga ko'ra turlari, yordamchi fe'llarning ingliz tilidagi ahamiyati, fe'l shakllarining turli grammatik, modal va boshqa ma'nolarda ifodalanishi, fe'ning o'ziga xos Grammatik kategoriyalari haqidagi fikrlar yoritib berilgan.

Nemis tilini o'qitish jarayonida talabalarning fe'l so'z turkumini gapda to'g'ri qo'llay olishi bugungi kun nemis tili o'qitish metodikasining asosiy vazifasi hisoblanadi. Fe'l so'z turkumi esa o'z navbatida bir necha tur va shakllarni o'z ichiga oladi. Fe'l shakllarini gapda to'g'ri qo'llay olish deganda, talabaning nemis tili grammatikasi va leksikasi bo'yicha mukammal bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi tushuniladi. Buning uchun esa, ona tili va o'rganilayotgan tildagi ma'lum bir til birligini tahlil qilish va tahlil natijalariga qarab fe'llarning shakllarini to'g'ri qo'llay olish holatlarini ko'rib chiqish zarurdir. Fe'ning grammatik shakllari va ularning mohiyati haqida gapirganimizda shuni ta'kidlash mumkinki, fe'l mustaqil so'z turkumi bo'lib, harakat, holat yoki jarayonni ifodalaydi. Fe'llarning xilma-xilligi. Hammasi bo'lib beshta: muntazam, tartibsiz, ajratiladigan yoki ajralmaydigan prefiksli fe'llar va -ieren bilan tugaydigan fe'llar. Bu fe'l turkumlarining har biri o'ziga xos konjugatsiya xususiyatiga ega.

Kuchli fe'llarning guruhlari. Ushbu guruh yoki kichik guruhlarning har birida kuchli (tartibsiz) fe'llar xuddi shu tarzda rad etiladi. Barcha kuchli fe'llar ketma-ket berilgan jadvallarni o'rganishdan ko'ra, bitta darsda bitta guruhni qismlarga ajratish qulayroqdir.

Refleksiv fe'l yoki sich bilan fe'llarning tuslanishi. Umuman olganda, u zaif fe'llarning konjugatsiyasining umumiy sxemasidan farq qilmaydi, ammo nuanslar mavjud.

“Modali fe’llar” mavzusi. Konjugatsiyaning ikki shakli bo’lgan fe’llar. Ularni ham kuchli, ham kuchsiz deb rad qilish mumkin, ikkita ma’noli fe’llarga alohida e’tibor bering (ma’nosiga ko’ra konjugatsiya turi aniqlanadi).

Nemis fe’llarining o’tgan zamon kelishigi (Präteritum, Perfekt, Plusquamperfekt). Ko’pgina ma’lumotnomalarda uchta mashhur shakl ko’rsatilgan: infinitiv, o’tgan sodda va mukammal zamonni hosil qilish uchun ishlatiladigan qism (Partizip II).

Nemis kelasi zamonning maxsus shakllarida tuslanish (Futur I va Futur II).

Nemis tilidagi fe’llarning turli mayllarda kelishi (to’ldiruvchi maylning ikki shakli – Konjunktiv I va Konjunktiv II va buyruq mayli, ya’ni buyruq mayli).

Fe’lning konjugatsiyasidan boshlaylik: Präsens tilidagi zaif fe’l konjugatsiyasi. Ular nemis tilida ham shunday deyishadi: men o’rgataman, siz o’rgating, u o’rgatadi, biz o’rgatamiz va hokazo. Er, sie, es va ihr shakllari bir xil va oxiri borligini ko’rishingiz mumkin. -t, shuningdek, wir, sie, Sie uchun fe’l shakli fe’lning boshlang’ich shakliga o’xshaydi, ya’ni fe’lning Infinitiv va oxiri bor -en.

Hozirgi zamondagi fe’llarning kelishik xususiyatlari: Agar fe’l o’zagi (zaif yoki kuchli, ildiz unlini o’zgartirmasdan) -d, t yoki chn, ffn, dm, gn, tm undosh birikmasi bilan tugasa (masalan, antworten, bilden, zeichnen), u holda unli e. Agar fe’lning o’zagi (zaif yoki kuchli) -s, -ss, -ß, -z, -tz bilan tugasa (masalan, grüßen, heißen, lesen, sitzen), u holda 2-shaxs birlikdagi s oxiri tushadi. , fe’llar esa -t oxirini oladi. E’tibor bering, nemis tilidagi fe’lning muloyim shakli (siz olmoshi) 3-shaxs bilan bir xil. ko’plik.

Fe’l -harakatni, holatni yoki jarayonni ifodalab, zamon, mayl, nisbat, perfekt, modallik va boshqa shu kabi grammatik xususiyatlarga ega bo’lgan so’z turkumidir. Fe’llar harakatni bildiruvchi so’zlardir. Grammatikada harakat ma’nosi juda keng bo’lib, laufen (yugurmoq), schwimmen (suzmoq) kabi fe’llar ifodalaydigan harakatlarni, sitzen (o’tirmoq), stehen (turmoq) kabi fe’llar ifodalaydigan holatlarni, überraschen (hayratlanmoq), sorgen (xavotirlanmoq) kabi fe’llar ifodalaydigan ruhiy o’zgarishlarni, blühen (gullamoq), wachsen (o’smoq) kabi fe’llar ifodalaydigan biologik hodisalarni hamda shu kabi harakat va hodisalarni o’z ichiga oladi. Yuqorida sanalganlarning hammasi o’ziga xos xususiy shakllarga ega bo’lishi bilan bir qatorda, ularning barchasi uchun umumiy bo’lgan tomoni ham mavjuddir, ya’ni ular zamon bilan bog’liq holda yuz beruvchi hodisalar bo’lib hisoblanadi. Nemis tilida ham, o’zbek tilida ham fe’llar morfologik, leksik –semantik, leksik –grammatik xususiyatlariga ko’ra boshqa so’z turkumlaridan ajralib turadi. Misol uchun o’zbek tilidagi fe’llar leksik –grammatik aspektlariga ko’ra mustaqil fe’llar va yordamchi fe’llarga bo’linadi. Mustaqil fe’llar harakatni bildiradi, mustaqil ma’noga ega bo’lgan va gapda uning biror bo’lagi vazifasida kela oladi. Nafaqat o’zbek tilida balki nemis tilida ham mustaqil fe’llarning ot, sifat, ravish turlariga xos xususiyatlariga ega bo’lgan harakat nomi, sifatdosh, ravishdosh shakllari mavjuddir. Masalan: Suzish foydali sport (Schwimmen ist nützlich Sport) yordamchi fe’llarga ega harakat bildirmaydi, mustaqil ma’no ifodalamaydi. Ular turli grammatik ma’no ifodalash uchun yoki boshqa vazifada ishlatiladi. Yordamchi fe’llar asosiy xususiyatlariga qarab, so’z yasash uchun xizmat qiluvchi va bog’lanma fe’l vazifasini bajaruvchi yordamchi fe’llar, fe’llarga birikib turli qo’shma ma’no ifodalovchi fe’llarga ajratiladi.

Yuqoridagi misollardan xulosa qilish mumkinki, o'qitishda asosiy e'tibor bugunda nemis tilidagi Grammatik strukturalarni o'rgatishdan boshlanmoqda. Bu esa o'z navbatida o'rganilayotgan til bilan ona tilini birgalikda solishtirib, qiyoslab o'rganishni talab etadi.

References:

1. Sh.O.Kuvanova "Nemis tili grammatikasidan universal qo'llanma" 2009.
2. Deutsche grammatik in übungen S.Saidov 2011.
3. D.E.Lutfillazeva, R.H.Davlatova O'zbek tilining amaliy gramatikasi /2010."Yangi asr avlodi".